

Rina Molenaar, directeur-bestuurder Stichting Woord en Daad, position paper ter ondersteuning van de mondelinge bijdrage bij de Rondetafel Landrechten en eigendomsrechten op 25 juni '22

Centrale vraag: hoe kan je als Nederlandse overheid ervoor zorgen dat rechten van bewoners geborgd blijven en dat bedrijven en financiële instellingen bijdragen aan duurzaam en verantwoord landgebruik?

De problematiek van landrechten en eigendomsrechten staat aan de basis van veel onrechtvaardige verschillen tussen mannen en vrouwen. In veel van de landen waar Woord en Daad met partners samenwerkt hebben vrouwen en meisjes een achtergestelde positie. Deze achterstelling zit vaak diep geworteld in de lokale cultuur. Dat is een gegeven, maar daarmee nog niet onveranderlijk. Er zijn immers groepen die hier belang bij hebben en er zijn groepen die hier géén belang bij hebben. Achterstelling gaat allereerst om gedrag – en gedrag is veranderbaar. Gedrag dat door de ene groep als volstrekt vanzelfsprekend ervaren wordt, wordt door de andere groep als uiterst problematisch ervaren. Deze laatste groep, die bestaat uit vrouwen én mannen, wordt steeds groter en komt op allerlei manieren in verzet. Dat gebeurt doorgaans op assertieve wijze, maar niet zonder tact, wijsheid en geduld.

Vrouwen (zeker jonge vrouwen) hebben in veel landen een zwakke positie. Omdat ze niet over land beschikken, is het voor kapitaalverleners te risicovol om te investeren in hun bedrijf. Soms worden ze uitgesloten van de economie en daarmee in vaak ook van de samenleving. Meisjes worden ontmoedigd of zelfs tegengehouden om te gaan studeren, omdat de familie bang is dat hun dochter zwanger terugkeert en daarmee de kansen op een huwelijk verspeelt. Weduwen worden van hun land verdreven, enkel omdat de lokale traditie voorschrijft dat vrouwen geen grond mogen bezitten. In weer andere gevallen zijn landrechten in handen van de gemeenschap, een klein aantal vooraanstaande families of hebben inheemse en lokale gemeenschappen zo'n slechte onderhandelingspositie dat ze geen langdurige pachtcontracten kunnen afsluiten.

Bestaanszekerheid

Land- en eigendomsrechten is in de eerste plaats een sociaaleconomisch vraagstuk. Het gaat om armoedebestrijding én gendergelijkheid. In samenwerking met onze Zuidelijke partners geven we concreet invulling aan SDG 5.a: in gezamenlijkheid streven naar duurzame systeemverandering, waarbij vrouwen en meisjes gelijke rechten krijgen. Het is algemeen bekend dat vrouwen een veel hoger risico hebben op armoede en honger. Dit is in niet geringe mate het gevolg van ongelijke toegang tot economische middelen, de afwezigheid van eigenaarschap en controle over land, goederen, erfenissen en natuurlijke hulpbronnen. Uiteindelijk gaan land- en eigendomsrechten over het realiseren van bestaanszekerheid: donoren als de Nederlandse overheid kunnen geen weerbaarheid en ondernemerschap verwachten van gemeenschappen als vrouwen de toegang tot economische middelen en financiële diensten ontzegd wordt.

Gender begint bij familiestructuren. Een methodologie die we toepassen in een aantal programma's is het Gender Action Learning System (GALS). Deze methodologie gaat uit van zelfredzaamheid en gespreide verantwoordelijkheid. Mannen, vrouwen en kinderen gaan binnen de context van de familie het gesprek aan en brengen in kaart hoe de taken en verantwoordelijkheden binnen het gezin verdeeld zijn. Hierbij wordt gekeken naar betaalde functies in de formele en informele sector, als ook onbetaalde zorg en thuiswerk, dat vaak onvoldoende erkend en op waarde geschat wordt. Hiervoor is een systeemaanpak nodig, waarbij vanuit samenwerking en verbinding met alle relevante actoren gesproken wordt: met vrouwen, maar juist ook met mannen, met de overheid, de private sector, lokale elites, religieuze actoren en maatschappelijke organisaties. Landrechten zijn onderdeel van een ontwikkeling waarbij vrouwen deel gaan uitmaken van een waardeketen. Een actievere deelname in economie en samenleving

voorziet in praktische sociale vangnetten. Het uiteindelijke doel is dat vrouwen meer bestaanszekerheid en daarmee meer zeggenschap krijgen over hun eigen toekomst.

Rentmeesterschap

Land- en eigendomsrechten is daarnaast in toenemende mate een vraagstuk dat raakt aan milieu- en klimaatproblematiek. En daarmee aan SDG 2, mondiale voedselzekerheid. Land- en eigendomsrechten geven mensen een langetermijnperspectief. Mensen kunnen alleen verantwoordelijkheid dragen voor iets waarvan ze de zekerheid hebben dat ze het langdurig kunnen bezitten of beheren. Het behalen van ontwikkelingsdoelstellingen omtrent klimaatadaptatie in Afrika is mede afhankelijk van de vraag of boeren en boerinnen langdurig kunnen beschikken over hun grond. Alleen als zij voldoende (middel)lange termijnzekerheid hebben, kunnen ze het risico dragen om noodzakelijke investeringen te doen in bodemkwaliteit en bodemvruchtbaarheid. Land- en eigendomsrechten zorgen onder de streep voor meer voorspelbaarheid: dat is in het belang van de vrouwen zelf, maar uiteindelijk in ieders belang.

Concreet hebben we een drietal aanbevelingen:

- **Een effectieve aanpak begint met een nauwkeurige analyse van de grondoorzaken.** Wie werk wil maken van land- en eigendomsrechten, zal allereerst op zoek moeten naar de grondoorzaken van de ongelijkheid en het onrecht dat daaruit voortvloeit. De te identificeren grondoorzaken zijn context-specifiek en vragen om een integrale benadering. Zelfs van dorp tot dorp kan het verschillen wie landerijen, bossen en tuinen in handen heeft en wie toegang heeft tot de relevante rechten, als deze al juridisch zijn vastgelegd. In iedere gemeenschap liggen de verhoudingen anders en gelden andere waarden, normen en tradities. Het dus van groot belang om niet rücksichtslos te werk te gaan: begin daarentegen met luisteren naar vrouwen zelf. Zij weten vaak het beste wat ze zelf nodig hebben en welke externe factoren daarvoor moet veranderen. Geef vertrouwen aan lokale organisaties en werk samen met publieke instituties. Voorkom anderzijds dat een naïeve houding wordt aangenomen onder het mom van streven naar een gelijkwaardig partnerschap. De uitdaging is om te bouwen aan een netwerk van organisaties die een bewezen track record hebben op het gebied van het bevorderen van sociale en economische rechten voor vrouwen en meisjes.
- **Geef land- en eigendomsrechten prioriteit binnen de Nederlandse klimaatdiplomatie.** Veel landen hebben zich in internationaal verband gecommitteerd aan gendergelijkwaardigheidsdoelstellingen. In gevallen waar hier bewust geen opvolging aan gegeven wordt, moeten leiders op hun verantwoordelijkheden gewezen worden. Als de strijd voor gelijke rechten in de lokale praktijk op weerstand stuit, moeten lokale ngo's zo veel mogelijk ondersteund worden. Zij spelen een belangrijke rol als bemiddelaar en kunnen de onderhandelingspositie van boeren en boerinnen aanzienlijk verbeteren.
- **Zet in de nota en de Afrika-strategie in op versnelling van de digitale transitie.** Digitalisering betekent in veel gevallen een steun in de rug voor vrouwen en meisjes. In veel Afrikaanse landen zijn pinpassen geen standaardbetaalmiddelen, of heeft alleen de man als gezinshoofd toegang tot de bankrekening. Het gebruik van smartphones daarentegen neemt een vlucht in veel ontwikkelende economieën. Een voortvarende digitale transitie kan ervoor zorgen dat vrouwen meer toegang krijgen tot economische middelen en voorkomt dat het beheer van financiële diensten enkel voor mannen is weggelegd. Digitalisering geeft een enorme boost aan de ontwikkeling van maatschappelijke organisaties en het mkb. Hier profiteren juist ook jonge vrouwen van.¹

¹ Zegt ook Ineke Bussemaker, die een aantal jaar aan het hoofd stond van de Tanzaniaanse bank National Microfinance Bank https://issuu.com/universiteit-leiden/docs/leidraad_mei_2017/12